БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
Институт по балканистика с Център по тракология
"Проф. А. Фол"
Вх. № 163НО-05-05 07.11.25

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. дин Рая Йорданова Заимова (И-т за балканистика с ц-р по тракология „Проф. Ал. Фол" – БАН), член на научно жури за заемане на длъжността „доцент" в област на висше образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.2. История и археология, специалност „Нова и най-нова история" (Чуждестранни мисии на Балканите XVIII – XIX век), обявена в „Държавен вестник" (бр. 63/01.08.2025 г.)

Обявата в "Държавен вестник" (бр. 63/01.08.2025 г.) на конкурс за заемане на академична длъжност „доцент" в област на висше образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.2. История и археология, специалност „Нова и най-нова история" (Чуждестранни мисии на Балканите XVIII – XIX век) е за нуждите на секция „Балканите XV – XIX век" в ИБЦТ – БАН. Единствената заявка за участие в конкурса е подадена в срок от гл. ас. д-р Елмира Василева, сътрудник в посочената секция.

Като цяло пакетът с документи на кандидатката отговаря на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България. Той съдържа една монография, 19 студии и статии, публикувани в периода 2014 – 2025 г., т.е. след заемането на длъжността „главен асистент" в ИБЦТ при БАН. Освен споменатите публикации за францисканците от Босна, монографията и публикациите в научния печат са посветени на протестантските мисии на Балканите. Продукцията е достатъчна и надхвърля минималните национални изисквания за заемане на академичната длъжност „доцент", съгласно ЗРАСРБ и правилниците за приложението му на МС, БАН и ИБЦТ – БАН. Това е и основанието Елмира Василева да е допусната като законен кандидат в конкурса.

Познавам научната продукция на кандидатката от времето когато бях нейн научен ръководител на докторската ѝ дисертация. Твърде малко докторанти като Елмира Василева успяват да защитят преди изтичането на полагаемия срок на докторантурата. Това е важен знак за подхода и развитието на млад учен, който последователно и дисциплинирано работи и напредва в научните изследвания в областта на балканистиката.

Дисертацията ѝ, успешно защитена през 2013 г., е посветена на францисканския орден и неговата дейност на Балканите („Босненските францисканци. Организация, дейност, мисионерство в Югоизточна Европа (1463 – 1688)"). До известна степен, и след тази дата, Елмира Василева продължава да обръща внимание на „златния век" (XVII в.) на католическите мисии и пропаганда в Европа и постепенно се насочва към процесите на протестантството. В приложените статии за конкурса за доцент откриваме осем статии по тази тема, публикувани в периода 2014 – 2019 г.

Внушителната монография със заглавие „Протестантски мисии в европейските провинции на Османската империя: дейността на Американския съвет на пълномощниците на мисиите в чужбина", издание на ИБЦТ, 2025 г., съдържа 408 печатни страници. Над нея Елмира Василева работи последователно и системно като основателно насочва вниманието си към чужди мисии на Балканите. Сама по себе си католическата тема не беше новост в българската наука. Но през последните две десетилетия сме свидетели на преоткриване и преосмисляне на тази тема. Францисканската ниша дава на Елмира Василева увереност в изследователското поле в областта на религиозните мисии и малцинства на територията на Балканите през османския период.

Разширението по тази тематика ѝ се оказва в полза на по-късните, отново „чужди" мисии в европейския югоизток, на границата между Европа и Азия, между Изтока и Запада. В новоизлязлата си книга и публикуваните статии за протестантските мисии в европейските провинции на Османската империя Елмира Василева като че ли

продължава разказа за „чуждите“ пришълци по балканските географски ширини и източното Средиземноморие. В изследванията й смяната на епохата с по-късна предопределя еволюцията на процесите в Европа по религиозните въпроси на големите християнски общности на Запад. До началото на XIX век съдбата е отредила да се случват епизодични миграции или по-скоро бягства от гонени протестанти, които намират убежище в Османската империя. Присъствието им в градовете на Балканите остава периферно и слабо познато. Организираните мисии започват едва през първите години на XIX в. Когато католическите позаглъхват към края на XVIII в., протестантските тръгват масово по света, в това число и в източното Средиземноморие.

Съдържанието на монографията е подредено по хронологичен признак и логично въвежда читателя в плетеницата от общувания между чуждите и османските поданици през посочения период, XIX век – до Първата световна война. По-незапознатият читател ще открие за себе си как се е развивала дейността на едни „чужди, дори странни“ мисионери, непознати за патриархалния и православен свят. Всъщност в българското съзнание, те трудно влизат и се схващат като „свои“. И това е характерна черта за всички балкански и небалкански народи, които са останали в страни от Германия и процесите на Реформацията от XVI век насетне.

В случая в представяната книга читателят е въведен в сферата на действия на *Американския съвет на пълномощниците на мисиите в чужбина* (АСПМЧ). Изборът на Елмира Василева на тези мисионери е продиктуван от развитието на американската икономика и търговски интереси в източното Средиземноморие и поставеното начало на мисионерското движение за „спасение на човечеството“.

Просвещението дава силен тласък в изграждане на протестантската етика, коренно различна от тази на други деноминации. Навсякъде протестантските мисионери постъпват по един и същи начин: настаняват се, намират приближени, може би и съмишленици, започват да учат местен език/езици, основава се учебно заведение

наред със службите уредени било в сграда под наем, било в частно жилище. Разпространяват отпечатани библии на съответните местни езици. Водени от филантропски мотиви мисионерите извършват и лечителска дейност. Това е затвърдена практика от католиците още от времената на Контра-Реформацията.

Основаният през 1812 г. *Американски съвет...,* организация на Конгрешанската църква, поема по модела на британските. Въз основа на широка гама от изворов материал авторката ситуира Балканите в обсега на цялостната им дейност като обръща внимание на азиатските османски провинции, чиито пътища водят до Светите земи и където са разположени и еврейски, и мюсюлмански общности, заслужаващи внимание за целите на евангелизацията. Изследването на източните провинции на империята и развитието на мисионерските образователни институции в Анадола, протестантските инициативи в Сирия е важен принос в изясняване на процесите в европейските територии на Османската империя.

Наравно с това Елмира Василева разчупва и допълва темата от българската историография (и не само), която обикновено разглежда тези въпроси като част от наратива на съответната национална история и поставя акцент върху онези аспекти на протестантските мисии, пряко свързани с него. Еволюцията на целите на американските мисионери са очертани въз основа на отчитане на местните специфики в развитието на отделните балкански народи. Подчертано приносен момент се забелязва и в изграждането на ролята и мотивацията на отделни личности, участници в тези процеси. Този опит за съчетаване на макроисторически с микроисторически подход спомага за извеждане на въпроса „отвътре". С други думи биографиите и дейността на участниците в тези събития оформят представите за новоизграждащите се протестантски общности.

Всъщност, наредената мозайка в хронологичен ред очертава процесите на Балканите. Това е приносният, основен момент в работата на Елмира Василева. Свидетели сме на опити за евангелизация на малки общности от различни

вероизповедания, на преводи на Библията на роден език, който в плетеницата от събития на балканска почва създава нови форми на общувания, изпъкват редки писмена и се изграждат разнородни човешки взаимоотношения.

Както в монографията, така и в отделните статии и студии посветени на протестанството изпъкват проучвателните обиколки на мисионерите, водещи до специфични културни общувания през XIX в. Анализът на конкретните мисии в Битоля, Солун, Стара Загора, както и в най-обемната част от монографията, посветена на периода след Кримската война (1853 – 1856) до Първата световна война (1914 – 1918), показва разгръщане на протестантската книжовна дейност и нейното влияние в региона.

Паралелно с това са изведени възгледите на американските протестантски мисионери по отношение на българския въпрос поставен в обсега на националното движение за самостоятелна църковна институция. Анализът на Елмира Василева показва съвпадение с времето (XIX в.) когато в рамките на Османската империя се „събуждат" султанските поданици. Подпомагането на местното население с просвета и книжнина са основните елементи за интелектуалния му растеж. Приемането на протестантството остава присъщо само на малка част от тях. Принципно, чуждите мисионери работят навсякъде по света за *спасението* – така както католиците работят за вярност към Рим. Затова те остават неутрални спрямо националистичните идеи на отделните народи и помощта им се изразява в тяхното духовно израстване.

От изследванията на Елмира Василева научаваме за слабо известни факти, които са извлечени от архивохранилища и публикувана литература, преди всичко англоезична. Те са навременни и приносни за българската историография не само заради общия контекст на Балканите и в източното Средиземноморие. От цялостната картина се очертава еволюцията на идеите от времето на Реформацията на Лутер до XIX – началото на XX в. Всъщност, наредената мозайка

в хронологичен ред очертава процесите, чийто отглас се усещат и в нашето съвремие.

Кандидатката демонстрира начетеност по разработваната тематика, подходящ подход към подбор и систематизация на изворовия материал, както и осведоменост по актуални научни изследвания. Не без значение е фактът, че през последните години Елмира Василева имаше възможност да работи в чужди библиотеки и архиви като специализант (Словакия, Франция, Гърция и Турция), да участва в международни конференции и проекти в рамките на академичния обмен, Еразъм и др.

В представената справка за наукометричните показатели в група „Г" са включени 19 студии и статии. Сумарно точките са 385 при необходими 220 точки според минималните национални изисквания. От тези данни, макар и формални, се заключава, че кандидатката е силно напреднала в развитието си като учен в областта на хуманитарните науки.

Контактите й в национален и международен план допринесоха за нейното израстване като учен в областта на балканистиката. За това свидетелства и приложената към документите справка за цитиранията на нейни трудове, публикувани в научния печат у нас и в чужбина: в група „Д" са посочени 49 цитирания или общо 350 точки при минимални национални изисквания 60 точки. Повечето от тях са публикации в изявени и реферирани издания на български, английски, френски и турски езици. Използваните публикации на Елмира Василева са дело на изследователи от няколко държави. Това красноречиво говори за популяризиране на нейните трудове сред международната научна общност и за вече утвърден авторитет.

Въз основа на документите и публикациите, представени за конкурса, става ясно, че д-р Елмира Василева, единствената кандидатка, е утвърден изследовател с

сериозни научни постижения. След разглеждане на научната дейност на д-р Василева, давам положителна оценка и с пълна убеденост предлагам на уважаемото жури да избере гл. ас. д-р Елмира Василева за академичната длъжност „доцент“ в областта на висше образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.2. История и археология, специалност „Нова и най-нова история“ (Чуждестранни мисии на Балканите XVIII – XIX век) за нуждите на секция „Балканите XV – XIX век“ в ИБЦТ – БАН.

София, 7.11.2025 г. проф. дин Рая Заимова